

ЛІТАРАТУРА

- Булыка А. М. Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVIII ст. Мн., 1980.
- Кутина Л. Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. М., 1970. С. 82–94.
- Лексические группы в русском языке XI–XVII вв. М., 1991.
- Мечковская Н. Б., Плотников Б. А., Супрун А. Е. Общее языкознание. Сущность и история языка. Мн., 1993.
- Мечковская Н. Б., Норман Б. Ю., Плотников Б. А., Супрун А. Е. Общее языкознание. Структура языка. Типология языков и лингвистика универсалий. Мн., 1995.
- Музыкальная эстетика западноевропейского Средневековья и Возрождения. М., 1966.
- Плотнікаў Б. А. Агульнае мовазнаўства. Мн., 1994.
- Плотнікаў Б. А., Антанюк Л. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн., 2003.
- Серегина Н. Музыкальная эстетика Древней Руси по памятникам философской мысли // Вопросы теории и эстетики музыки. Л., 1974. Вып. 13. С. 58–78.
- Сороколетов Ф. П. История военной лексики в русском языке XI–XVII вв. Л., 1970.
- Судаков Г. В. Критерии выделения и особенности организации лексических групп // Лексические группы в русском языке XI–XVII вв. М., 1991. С. 23–34.
- Трубачев О. Н. К вопросу о реконструкции различных систем лексики // Лексикографический сборник. М., 1963. Вып. 6. С. 3–16.
- Фаминцын А. С. Скоморохи на Руси. СПб., 1995.
- Филин Ф. П. Очерки по теории языкознания. М., 1982.
- Шадурский И. В. Тематическое изучение лексики // Методы изучения лексики. Мн., 1975. С. 48–52.

Паступіў у рэдакцыю 24.11.2003.

Вераніка Уладзіміраўна Бандаровіч – аспірантка кафедры гісторыі беларускай мовы. Навуковы кіраўнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт Г. К. Ціванова.

А. В. МАКАРЭВІЧ

УСТАРЭЛАЯ ЛЕКСІКА І ЯЕ АДЛЮСТРАВАННЕ Ў СЛОЎНІКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ XIX–XX ст.

Определяются принципы включения устаревшей лексики в словари белорусского языка XIX–XX вв. Характеристика системы лексических единиц позволяет представить, как в целом формировались пометы для устаревших слов.

The criteria of including obsolete words in Belarusian dictionaries of the 19th–20th centuries are analysed. The system of lexical units as characterized in the paper gives an idea of how the marks for obsolete words were generally formed.

Гісторыя вывучэння ўстарэлай лексікі беларускай мовы прадстаўлена не толькі ў спецыяльных навуковых даследаваннях: яе можна прасачыць, аналізуючы сістэму слоўнікаў беларускай мовы XIX–XX ст., якія ўключаюць у свой склад устарэлыя словы. Адной з праблем пры ўкладанні слоўнікаў сучаснай беларускай мовы з’яўляецца адбор адзінак, якія “аджываюць”, бо развіццё лексікі адлюстроўвае працэсы, што адбываюцца ў грамадстве і пастаянна ўплываюць на суадносіны актыўнага і пасіўнага запасаў мовы. Можна прывесці прыклады, калі старое слова зноў вяртаецца ў актыўны ўжытак (так, за апошнія гады “вярнуліся”, хоць і з некалькі змененай семантыкай, словы *гімназія*, *губернатар*, *дума*, *ліцэй*, *рада* і інш.).

Пільная ўвага да ўстарэлага слова і яго «семантычнай эвалюцыі... як выніку дзеяння яго “культурнай памяці” павінна абумоўлівацца яшчэ і тым, што істотныя характарыстыкі архаічнай лексікі, звязаныя з сапраўдным прызначэннем слова, адносяцца да “сістэмы каштоўнасцяў моўнага соцыуму” і адлюстроўваюць асаблівасці мыслення і светаўспрымання носьбітаў мовы» (Якаўлева 1998, 45).

Падыходы да ўключэння ўстарэлай лексікі ў склад слоўнікаў беларускай мовы самыя разнастайныя. Адным з першых, хто звярнуў увагу на неабходнасць змяшчэння ўстарэлай лексікі ў беларускі слоўнік, быў І. Насовіч, які ў 1870 г. падрыхтаваў “Словарь белорусского наречия”. Славуты беларускі лексікограф распрацаваў агульныя прынцыпы ўкладання слоўніка,

вызначыў яго тып і акрэсліў магчымы лексічны матэрыял. Для адлюстравання жывога гучання слоў ён увёў сістэму спецыяльных надрадкавых знакаў, прадугледзеў забеспячэнне слоў граматычнымі і стылістычнымі паметамі, а таксама націскам – каб правільна іх вымаўляць. Найважнейшай задачай слоўніка лексікограф лічыў поўнае і ўсебаковае раскрыццё значэнняў беларускай лексікі і вылучэнне амонімаў, а для пацвярджэння ўжывальнасці слоў і правільнасці тлумачэння іх семантыкі ставіў патрабаванне: выкарыстоўваць аўтарытэтны ілюстрацыйны матэрыял – народныя песні, прыказкі, выслоўі, фразеалагізмы (гл. Гуліцкі 1978, 5).

У беларускай лексікаграфіі XX ст. упершыню адзначае ўстарэлыя словы і стварае спецыяльную сістэму памет для іх пазначэння ў “Расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку” (1924) В. Ластоўскі: 1) ‘арх.’, ‘архаічн.’, ‘найменьне архаічнае’, ‘арх. народ.’, ‘архаічн. і нар.’, ‘архаіч. музык.’; 2) ‘стар.’, ‘старое’, ‘стар. і песеннае’, ‘црк. стар.’; 3) ‘даўней’; 4) ‘старакрыўскае’ (адзінкава).

Складальнікі “Руска-беларускага слоўніка” (РБС) уключаюць тую частку ўстарэлых слоў, якая неабходна для прачытання тэкстаў рускай класічнай літаратуры. У прадмове адзначаецца, што “...паколькі слоўнікавы склад мовы знаходзіцца ў стане бесперапынных змен, але змяняецца не шляхам адмены старога, а шляхам папаўнення існуючага слоўніка, таму неабходна ўключыць у слоўнік не толькі словы сучаснай рускай мовы, але і некаторыя ўстарэлыя. Аднак апошнія ўключаны ў слоўнік толькі ў той меры, у якой яны неабходныя для разумення рускай класічнай літаратуры” (РБС 1953, 5).

“Беларуска-рускі слоўнік” (БРС) з’яўляецца не толькі першым дапаможнікам пры перакладах з беларускай мовы на рускую, але і “сродкам павышэння культуры беларускай мовы” (БРС 1962, 5). Асноўная колькасць лексікі ў ім – агульнаўжывальныя словы беларускай мастацкай літаратуры, публіцыстыкі і папулярных навуковых работ. Што датычыцца ўстарэлых слоў і выразаў, то “...яны ўключаюцца ў слоўнік у абмежаванай колькасці ў залежнасці ад шырыні іх ужывання”.

У гісторыі беларускай лексікаграфіі асобае месца займае “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” (ТСБМ) у пяці тамах (1977–1984), які абагульняе вопыт папярэдняй як айчынай, так і замежнай славянскай слоўнікавай культуры. Гэта храналагічна першае акадэмічнае выданне, якое ахоплівае “агульнаўжывальную лексіку і фразеалогію беларускай мовы XX ст.” (ТСБМ 1977, I, 5). Важнейшай задачай слоўніка, на думку складальнікаў, з’яўляецца “шырокае і дастаткова поўнае адлюстраванне лексічнага стану сучаснай беларускай літаратурнай мовы” (ТСБМ 1977, I, 5). У адпаведнасці з акрэсленымі задачамі і аб’ёмам у слоўніку пададзены “архаізмы і гістарызмы, якія выкарыстоўваюцца многімі сучаснымі аўтарамі пры апісанні мінулых эпох або ў якасці сродку стылізацыі мовы, ...гістарычна вядомыя назвы знікшых народаў і плямён” (ТСБМ 1977, I, 7). З другога боку, даведнік не з’яўляецца “вычарпальным зборам усяго лексічнага нашага багацця” (Каўрус 1969, 200), таму што выконвае функцыі тлумачальнага слоўніка сучаснай беларускай мовы. Зыходзячы з гэтага, укладальнікі слоўніка палічылі немэтазгодным уключаць “устарэлыя словы, якія ўжо выйшлі або выходзяць з літаратурнага ўжытку” (ТСБМ 1977, I, 8).

Аднатомны “Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы” (ТСБЛМ) з’яўляецца не толькі кампактным нарматыўным даведнікам па беларускай мове, але і прызначаны быць “настойнай кнігай у кожнай беларускай сям’і і ўсіх тых, хто цікавіцца беларускай мовай і займаецца яе вывучэннем” (ТСБЛМ 1996, 3). У яго рэестры змяшчаецца лексічнае багацце беларускай літаратурнай мовы 1980–1990-х гг., ён адлюстроўвае высокую дынамічнасць мовы гэтага перыяду: знікненне ўстарэлых слоў, з’яўленне новых лексічных адзінак і іх значэнняў, размеркаванне лексікі па розных функцыянальных сферах і да т. п. Падставы для ўключэння ў склад слоўніка ўста-

рэлых слоў такія ж, як і ў “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы”: яны шырока ўжываюцца ў мастацкай літаратуры, публіцыстыцы і адпаведных навуковых працах ХХ ст.

Паколькі аднатомны слоўнік не можа адлюстраваць усёй разнастайнасці лексічнага складу сучаснай беларускай літаратурнай мовы, то ўкладальнікі яго не падаюць “устарэлыя словы і значэнні слоў, практычна непатрэбныя з пункту погляду сучасных моўных зносін, разумення недалёкай гістарычнай рэчаіснасці або тэкстаў мастацкай літаратуры мінулых часоў” (ТСБЛМ 1996, 5).

Параўноўваючы пазіцыі складальнікаў лексікаграфічных прац, можна адзначыць, што ў слоўніках (тлумачальных, перакладных і інш.) беларускай мовы ХХ ст. выкарыстоўваецца агульнакультурны падыход да ўстарэлай лексікі. Тлумачальныя слоўнікі беларускай мовы ўключаюць у свой склад устарэлыя словы для правільнага прачытання мастацкай літаратуры і публіцыстыкі ХХ ст. Устарэлая лексіка, змешчаная ў перакладных дапаможніках, неабходна найперш для “разумення рускай класічнай літаратуры” (РБС 1953, 5).

Агульная колькасць устарэлых слоў, якія фіксуюцца ў слоўніках, найперш рэгулюецца аб’ёмам канкрэтнага выдання. Так, у “Словаре белорусского наречия” І. Насовіча зафіксавана значная колькасць умоўных скарачэнняў, якія могуць лічыцца паметамі ўстарэлага слова ці яго значэння: 1) ‘древн.’ (древнее); ‘древн. слав.’ (древнее славянское); 2) ‘историческое’; 3) ‘неупотр.’ (неупотребительное); ‘ныне уже не употребляемое’; 4) ‘слово обветшалое’; 5) ‘слово старинное’; ‘старинное’; ‘стар.’ (старинное); 6) ‘устар.’ (устарелое); ‘слово устарелое’.

Шматлікасць памет устарэлай лексікі ў слоўніку дазваляе аб’яднаць іх у адпаведныя тэматычныя групы. Сярод умоўных скарачэнняў-памет устарэлай лексікі вылучаюцца скарачэнні, якія абазначаюць устарэлую лексіку: а) па ступені ўстарэласці (‘древн.’, ‘стар.’, ‘устар.’, ‘обветшалое’; б) па актыўнасці ўжывання (‘неупотр.’, ‘ныне уже не употребляемое’).

У слоўніку выдзяляюцца таксама заўвагі-ўдакладненні архаічнай лексікі, якія адначасова характарызуюць устарэлую лексіку як па ступені ўстарэласці, так і па сферы ўжывання, напрыклад: “*Вулія*. Церк. (старинное слово, употребляемое одною шляхтою); *Превелебность*. То же, что Превелебие. Слово устарелое и более письменное; *Ятка*. (древн. слово, ныне употр. въ Гродн. губ.)” (цыт. па: Насовіч 1983).

Устарэласць адпаведнай часткі слоў можна вызначыць і праз храналагічныя характарыстыкі іх непасрэдна ў слоўнікавым артыкуле: “*Кораблик* – старинное женское головное украшение въ роде шапочки, ныне очень редко употребляемое старушками, мещанками і богатыми крестьянками; *Серпень* – древнее название месяца Августа, и ныне употребляемое простолудинами; *Куница* – ...слово это ещё живёт въ говоре простолудиновъ какъ историческое” (цыт. па: Насовіч 1983).

І. Насовіч адзначае не толькі ўстарэлыя словы, але і ўстарэлыя значэнні слоў (семантычныя архаізмы), напрыклад: “*Швабъ*. 1) стар. Белор. слово Голландецъ. 2) Воришка; *Бамбакъ*. 1) стар. Вамбакъ. Хлопчатая бумага. 2) Asbestum. Ископаемое волокнистого свойства, горный ленъ, льняной камень” (цыт. па: Насовіч 1983).

Такім чынам, складальнік слоўніка з дапамогай памет паспрабаваў вылучыць з лексічнага складу беларускай мовы ўстарэлую лексіку, адзначыць ступень устарэласці слова, стылістычныя і лексічныя яго якасці.

Устарэлая лексіка, зарэгістраваная ў яго “Расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку” (РКС) В. Ластоўскага, фіксуецца ўмоўнымі скарачэннямі-паметамі, якія можна аб’яднаць у чатыры групы: 1) ‘арх.’, ‘архаіч.’, ‘архаічн.’, ‘найменьне архаічнае’; 2) ‘стар.’, ‘старое’; 3) ‘даўней’; 4) ‘старакрыўскае’ (адзінкава).

Складальнік, выкарыстоўваючы ў асобных выпадках двайную памету 'архаічн. і народ.', вызначае функцыянальныя асаблівасці ўстарэлага слова ў сучаснай мове. Гэтая памета азначае, што дадзенае слова з'яўляецца ненарматыўным (таму што ўстарэла) для сучаснай літаратурнай мовы, але ў жывой агульнанароднай мове захоўвае сваю актыўнасць, напрыклад: *Зельле* (лякарства) 'архаічн. і народ.' (РКС 1924, 302).

У "Руска-беларускім слоўніку" (1953) паметы 'ист.' і 'уст.' рэгіструюць устарэлыя адзінкі.

Функцыянальныя асаблівасці архаізма ў сучаснай мове пазначаны ў слоўніку паметамі 'уст.' і 'разм.', 'уст.' і 'абл.', якія паясняюць, што дадзенае слова з'яўляецца ненарматыўным (таму што ўстарэла) для сучаснай літаратурнай мовы, але ў жывой агульнанароднай мове захоўвае сваю актыўнасць (*аптэкар*, 'уст.' і 'разм.'; *славесніца*, 'уст.' і 'разм.'; *гіцаль*, 'уст.' і 'абл.' і інш.).

Здольнасць устарэлага слова (архаізма) набываць эмацыянальна-экспрэсіўную афарбаванасць у сучаснай мове ва ўмовах асобага ўжывання адлюстравана з дапамогай двайных памет 'уст. і іран.'; 'уст., цяпер іран.'; 'уст., звычайна іран.'; 'уст. і высок.' і інш. (*праведніца*, 'уст., звычайна іран.'; *ратны*, 'уст. і высок.'; *селадон*, 'уст., цяпер іран.'; *эскулап*, 'уст. і іран.' і інш.).

Памета 'уст.' спалучаецца з іншымі стылістычнымі паметамі для пазначэння архаізмаў, што належаць да розных стылістычных пластоў (напрыклад, 'разм. уст.', 'кніжн. уст.', 'уст. кніжн.' і інш.). Параўн.: *сцягач*, 'разм. уст.'; *пілігрым*, 'кніжн. уст.' і інш. Стылістычна нейтральная лексіка ў мінулым мае толькі адну памету 'уст.'

Супастаўленне тэарэтычных устаноў укладальнікаў "Руска-беларускага слоўніку" (1953) і змястоўнага боку паметы 'уст.' дазваляе зрабіць вывад, што трэба адрозніваць *прызначэнне паметы і функцыянальныя магчымасці ўстарэлага слова*. Стылістычная функцыя паметы ў слоўніку абмяжоўваецца сігналам ненарматыўнасці ўжывання слова ў выніку яго архаізацыі ў сучаснай літаратурнай мове, а прыналежнасць да адпаведных жанраў, здольнасць аднаўляць гістарычны каларыт эпохі адносяцца да стылістычных магчымасцей самога ўстарэлага слова, што праяўляецца ў канкрэтных моўных сітуацыях.

Складальнікі "Беларуска-рускага слоўніку" для падачы ўстарэлай лексікі ўключаюць (у састаў стылістычных памет) памету 'уст.' Упершыню ў беларускай лексікаграфіі тут даецца і яе характарыстыка. У раздзеле "Аб карыстанні слоўнікам" знаходзім: "памета 'уст.' (устарэлае слова) указвае на тое, што слова або якое-небудзь яго значэнне ў сучаснай мове ўжываецца рэдка, таму што яно заменена другім словам або яго паняцце, прадмет перасталі існаваць у сучаснай рэчаіснасці" (БРС 1962, 8). Сярод умоўных скарачэнняў у слоўніку зарэгістраваны паметы 'дорев.' (дарэвалюцыйнае) і 'уст.' (гістарычны тэрмін), якія таксама паказваюць на ўстарэласць слова.

У "Тлумачальным слоўніку беларускай мовы" для пазначэння ўстарэлай лексікі ўжываюцца паметы 'гіст.' і 'уст.' Складальнікі даведніка класіфікуюць гэтыя паметы як стылістычныя. У прадмове адзначаецца, што "да ліку стылістычных адносяцца і памета 'уст.' (устарэлае), якая азначае, што словы, пазначаныя ёю, зараз не ўжываюцца, заменены іншымі словамі, і памета 'гіст.' (гістарычнае), якая азначае, што слова ўжываецца ў той літаратуры, якая мае дачыненне да фактаў гісторыі, хоць сама рэалія – з'ява мінулых эпох" (ТСБМ 1977, I, 11). У даведніку няма дакладнага вызначэння стылістычнага статусу паметы 'уст.' Практычна яна паказвае толькі на ненарматыўнасць устарэлага слова ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Гэта пацвярджаюць двайныя паметы тыпу 'уст. і разм.', 'уст. і абл.' і інш.

У "Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы" для пазначэння ўстарэлай лексікі заяўлена толькі адна памета – 'уст.', г. зн. уста-

рэлае, указвае, што слова з'яўляецца ўстарэлым і выйшла з шырокага ўжывання, але яшчэ даволі добра вядома ў сучаснай літаратурнай мове, а таксама ў мастацкіх творах пачатку XX ст. (гл. ТСБЛМ 1996, I, 6). Аднак у "Спіс умоўных скарачэнняў" уключана скарачэнне, якое, знаходзячыся пры адпаведным слове, таксама ўказвае на яго часовае акрэсленне і фактычна выступае ў ролі спецыяльнай паметы – 'гіст.' (гісторыя). Складальнікі слоўніка, у адрозненне ад аўтараў "Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы", не адносяць паметы 'уст.' і 'гіст.' да стылістычных. Увогуле ж кваліфікацыйных прыкмет устарэлых слоў дастаткова для таго, каб з іх дапамогай у слоўніковым артыкуле праводзіць даволі дакладную мяжу паміж тыпамі ўстарэлых слоў у залежнасці ад прычын архаізацыі.

Такім чынам, усведамленне ўстарэлай лексікі як неад'емнай часткі сістэмы сучаснай беларускай мовы прыводзіць да ўвядзення яе ў слоўнікі пачынаючы з сярэдзіны XIX ст. Адбор устарэлай лексікі для слоўнікаў залежыць ад задач, якія ставяць перад сабой укладальнікі даведнікаў:

а) устарэлыя словы ўключаюцца ў той меры, у якой яны неабходныя для разумення рускай класічнай літаратуры (РБС 1953, 5);

б) у слоўніку ўстарэлыя адзінкі неабходна зафіксаваць у "абмежаванай колькасці ў залежнасці ад шырыні іх ужывання" (БРС 1962, 5);

в) у даведніку падаюцца "архаізмы і гістарызмы, якія выкарыстоўваюцца многімі сучаснымі аўтарамі пры апісанні мінулых эпох або ў якасці сродку стылізацыі мовы" (ТСБМ 1977, I, 7);

г) у састаў слоўніка ўключаюцца ўстарэлыя лексемы, якія шырока ўжываюцца ў мастацкай літаратуры, публіцыстыцы і навуковых працах XX ст. (ТСБЛМ 1996, 5).

Сістэма характарыстыкі лексічных адзінак у слоўніках XIX–XX ст. дазваляе ўявіць, як ішло ў цэлым фарміраванне паметы для ўстарэлай лексікі.

У гісторыі лексікаграфічнага пазначэння ўстарэлых слоў да XXI ст. выкрышталізаваліся дзве пазіцыі: частка аўтараў слоўнікаў залічвае паметы ўстарэлай лексікі да стылістычных, некаторыя – да дыяхранічных памет.

На падставе супастаўлення дадзеных слоўнікаў XIX–XX ст. паметы архаічнай лексікі могуць характарызаваць устарэлую лексему па наступных прыкметах:

1) ступень устарэласці ('обвет.', 'стар.', 'старин.');

2) стылістычная характарыстыка слова ('уст. і разм.', 'уст. і высок.', 'уст., цяпер іран.', 'кніжн. уст.');

3) часавая характарыстыка слова ('уст.' (другі кампанент адсутнічае), 'гіст.');

4) указанне на адпаведныя лексічныя якасці ('дарэвалюц.').

Пазначэнне ўстарэласці ў слоўніковым артыкуле афармляецца наступным чынам: 1) праз адзінкавую памету, 2) двойной паметай, 3) пры дапамозе заўваг-удакладненняў тыпу 'старая', 'даўней', 'у старажытнасці' і пад., якія паказваюць на часавую характарыстыку слоў.

Найбольш рэгулярнай у XIX ст. з'яўляецца памета 'стар.', у XX ст. – памета 'уст.'. Памета 'стар.' у большасці выпадкаў абазначала "гістарычную перспектыву" слова, памета 'уст.' была заяўлена як стылістычная, але практычна з'яўлялася сігналам ненаарматыўнасці ўстарэлага слова для сучаснай літаратурнай мовы.

Пазначэнне ўстарэлай лексікі ў слоўніках беларускай мовы XIX–XX ст. выяўляе агульныя недахопы, якія можна ахарактарызаваць наступным чынам.

1. Аднолькавая ў лінгвістычных адносінах лексіка пазначаецца рознымі паметами, ці, наадварот, лексіка, што адрозніваецца па сваіх лінгвістычных якасцях, мае аднолькавую памету. Напрыклад: у ТСБМ гістарызмы *тэрлік* (мужчынскі доўгі кафтан з кароткімі рукавамі) і *рдзыгот* (доўгі сурдут шырокага крою для верхавой язды) пазначаны: першы – як

'гіст.', другі – як 'уст.'; у ТСБЛМ *ям.*: паштовая станцыя; *Ямскі.* (уст.). 1. гл. *ям.* 2. Звязаны з перавозкай на конях пошты, грузаў і пасажыраў; *Ямшчык.* Фурман на ямскіх конях. У ТСБМ назойнікі *адыходнік, аканом, арал1* (негр), *атрамант* (чарніла) пазначаны паметай 'уст.', аднак па сучаснай класіфікацыі імёны *адыходнік, аканом* з'яўляюцца гістарызмамі, а *арал1, атрамант* – архаізмамі.

2. Непаслядоўнасць прымянення паметы да аднатыпнай у лінгвістычных адносінах лексікі. Так, у ТСБМ назойнік *сярэбранік*¹ падаецца як гістарызм (памета 'уст.'), хоць гістарызм *пістоль* пакідаецца без паметы, часавая характарыстыка яго ў слоўніковым артыкуле адзначаецца з дапамогай слова 'старадаўняя'.

У сучаснай лексікаграфіі назіраецца тэндэнцыя да пошуку універсальнай паметы для аднатыпнай лексікі, але з усёй колькасці маркераў, на наш погляд, неабходна пакінуць памету 'уст.', якая ў спалучэнні з іншымі паметамі будзе паказваць на стылістычную прыналежнасць ('уст. высок.', 'уст. праст.') і магчымасць ужывання ў сучаснай мове ў іншым стылістычным статусе ці з адпаведнай эмацыянальнай афарбоўкай ('уст. і разм.', 'уст. і пагард.').

Указанні на часавую характарыстыку гістарызмаў як аднаго з разрадаў устарэлай лексікі неабходна адзначаць непасрэдна ў слоўніковым артыкуле.

ЛІТАРАТУРА

- Беларуска-рускі слоўнік / Пад рэд. К. Крапівы. Мн., 1962.
 Гуліцкі М. Ф. Нарысы гісторыі беларускай лексікаграфіі (XIX–пачатак XX ст.). Мн., 1978.
 Каўрус А. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы // Полымя. 1969. № 8. С. 200.
 Ластоўскі В. Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Коўна, 1924.
 Насовіч І. Слоўнік беларускай мовы. Мн., 1983 / Факсімільнае выданне "Словаря белорусского наречия" (1870).
 Русско-белорусский словарь / Под ред. Я. Коласа. М., 1953.
 Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. Мн., 1996.
 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. / Пад агульн. рэд. К.К. Крапівы. Мн., 1977. Т. 1.
 Яковлева Е. С. О понятии «культурная память» в применении к семантике слова // Вопросы языкознания. 1998. № 3. С. 43–73.

Паступіў у рэдакцыю 18.11.2003.

Аляксандр Васільевіч Макарэвіч – аспірант кафедры гісторыі беларускай мовы. Навуковы кіраўнік – доктар філалагічных навук, дацэнт М.Р. Прыгодзіч.

В.А. ШЕВЦОВА

РУССКИЕ И НЕМЕЦКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С КОМПОНЕНТАМИ-ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯМИ В АСПЕКТЕ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СЛИТНОСТИ

Показана методика разграничения идиом и неидиом с цветообозначениями; рассмотрена оппозиция идиом/неидиом в связи с лексико-семантическими свойствами цветообозначений в составе фразеологизмов.

The article shows the methods of differentiation between idioms and non-idioms with colour components in both languages; the opposition of idioms and non-idioms in relation to lexico-semantic characteristics of colour components in phraseology is analysed.

1. Методика разграничения идиоматичных и неидиоматичных фразеологизмов с цветообозначениями. Для понимания семантического своеобразия фразеологических оборотов (далее – ФО) с компонентами-цветообозначениями представляется важным рассмотреть, каким образом семантика фразеологизмов связана с узальной (словарной) семантикой соответствующих слов. Одним из исходных принципов предпринимаемого анализа является общелингвистическое понятие об идиоматичности как о свойстве сочетаемых слов, которые характеризуются отсутствием непосредственной связи между их словарными значениями данного ФО и зна-